

Anna Drożdż

Współdziałanie społeczne podczas obrzędu weselnego w Polsce - rodzaje pomocy i kierunki zmian

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 11, 220-230

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Drożdż

Uniwersytet Śląski
Katowice

Współdziałanie społeczne podczas obrzędu weselnego w Polsce – rodzaje pomocy i kierunki zmian

Wstęp

Podjmując prace nad przygotowaniem kolejnych tomów „Komentarzy do Polskiego Atlasu Etnograficznego”, które dotyczyły odpowiednio: *Pomocy wzajemnej oraz Zwyczajów i obrzędów weselnych*¹, żywiej zainteresowałam się problematyką współdziałania społeczności wiejskiej, w szczególności podczas obrzędu weselnego. Opracowanie materiałów terenowych i płynące z nich wnioski pozwoliły stwierdzić, że jest to zjawisko wielowymiarowe i wieloaspektowe. W większości opracowań dotyczących wesela dokonywane są analizy obrzędu weselnego, uwzględniające przede wszystkim funkcje: dramatyczną, artystyczną, ludyczną itp. tegoż zjawiska. W podobny sposób postrzegano uczestnictwo członków

¹ „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego”. Red. Z. Kłodnicki. T. 7: A. Drożdż: *Pomoc wzajemna. Współdziałanie społeczne i pomoc sąsiedzka*. Wrocław–Cieszyn 2002, 375 s.; „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego”. Red. Z. Kłodnicki. T. 8: A. Drożdż, A. Pieńczak: *Zwyczaje i obrzędy weselne*. Cz. 1: *Od załotów do ślubu cywilnego*. Wrocław–Cieszyn 2004, 448 s.

społeczności wiejskiej w tej uroczystości. Na plan pierwszy wysuwała się rola i funkcja symboliczna, następnie – rytualna, dramatyczna, folklorystyczna. Opisy dotyczyły tego, co było jawne, widoczne, bez wnikania w strukturę obrzędu, gdyż cechą rejestrowanych zachowań jest właśnie jawność i reprezentatywność. Obrzęd weselny złożony jest z szeregu czynności, w których uczestniczą zarówno jednostki, jak i całe grupy ukryte za kulisami rozgrywającej się akcji. W dużej mierze są to działania, dzięki którym możliwe staje się zorganizowanie całej uroczystości. W tym kontekście należy rozpatrywać współdziałanie społeczne. Niemniej jednak zaledwie w niewielkim stopniu odnotowywano pomoc wzajemną jako jedną z funkcji przypisywanych członkom społeczności wiejskiej uczestniczącym w obrzędzie weselnym.

Odkrycie ukrytych, drugoplanowych funkcji zaangażowania członków społeczności w weselu wzbogaca naszą wiedzę o tym obrzędzie o kolejny aspekt, którego charakter nie jest jednorodny, lecz złożony.

Celem niniejszego opracowania jest omówienie złożoności zagadnienia dotyczącego współpracy społeczności wiejskiej w Polsce podczas kolejnych etapów wesela oraz wskazanie w ich ramach pewnych prawidłowości².

Podstawę źródłową stanowią informacje zawarte w tekstach etnograficznych dziewiętnastowiecznych i tych powstałych w pierwszej połowie XX wieku, głównie w monumentalnej pracy Oskara Kolberga, rejestrującej kulturę tradycyjną w nieomal całej Polsce, oraz w powstałym kilkadziesiąt lat później tekście Feliksa Olesiejuka, dotyczącym obrzędu weselnego w Lubelskiem³. Kolejne źródło wiedzy na temat obrzędu weselnego stanowią dotychczas nieopracowane materiały terenowe z badań „Polskiego Atlasu Etnograficznego”. Informacje zawarte w kwestionariuszach przedstawiają obraz zjawiska w drugiej połowie XX wieku, natomiast wypowiedzi starszych informatorów zawierają opisy wesel z pierwszej połowy tegoż stulecia, a nawet z przełomu XIX i XX wieku, co umożliwi ich porównanie z informacjami zawartymi w starszej literaturze.

Rodzaje pomocy wzajemnej występującej podczas obrzędu weselnego

Do współdziałania społecznego dochodziło niemal we wszystkich sytuacjach życiowych mieszkańców wsi. Była to nie tylko reakcja na określoną sytuację go-

² Podstawową trudność stanowiła jakość zebranych materiałów – notacje dotyczące współdziałania były zwykle lakoniczne, niejako wprowadzone do tekstu „przy okazji” prezentacji istotniejszego wydarzenia rozgrywającego się podczas obrzędu.

³ Wiadomości w nim zawarte opisują zachowania charakterystyczne dla okresu badań kolbergowskich.

spodarczą, ale przede wszystkim wyraz istniejących więzi społecznych w danej grupie. Według Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej⁴, która poświęciła współdziałaniu społecznemu obszerną pracę, „wzajemność świadczeń jest tedy przejawem więzi społecznej, wynika z poczucia solidarności zbiorowej, nie opiera się na konkretnej kalkulacji. Ten, kto okazuje pomoc w potrzebie, częstokroć nie wie, czy i kiedy ją w zamian otrzyma. Ten, kto ją otrzymuje, zaciąga dług wdzięczności i gotów jest w przyszłości odwdziżyć się w taki lub inny sposób”⁵. Różnorodne opisy współdziałania społecznego pozwoliły wyróżnić dwa jego podstawowe rodzaje⁶:

„I. Pomoc i współpraca mające zastosowanie w w a r u n k a c h z w y k ł y c h [wszystkie wyróżnienia – K.Z.-A.] mieszczących się w ramach przeciętnego, unormowanego życia wiejskiego.

II. Pomoc okazywana jednostce, bądź też czynności wykonywane dla wspólnego dobra gromady w w y p a d k a c h s z c z e g ó l n y c h, wyraźnie wykraczających poza utarty bieg zdarzeń”⁷.

Wyjątkowy status posiadało współdziałanie w czasie szczególnym dla jednostki; jego zróżnicowane przejawy można było zaobserwować m.in. podczas wesela. Uczestnicy wesela udzielali pomocy podczas każdej fazy uroczystości. Podejmowane działania pomocowe miały wymiar praktyczny lub symboliczny charakter. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z pomocą polegającą na wykonywaniu określonych prac na rzecz domu weselnego⁸. Już podczas pierwszych etapów wesela w związanych z nimi pracach aktywnie uczestniczyli sąsiedzi, krewni, niezrędko również osoby obce. Pomoc przy pracach przygotowawczych, m.in. przy przysposobieniu domu czy sali, w której ma odbyć się uczta, przy wykonywaniu wszelkiego typu ozdób niezbędnych w czasie obrzędu, w końcu uczestnictwo w przyrządzaniu potraw ukazuje, jak dalece rozwinięta była współpraca. Uczestnictwo osób trzecich nie ograniczało się tylko do fazy początkowej wesela. Szczególnie ważną rolę podczas uczty weselnej odgrywali „urzędnicy weselni”⁹. W tym

⁴ K. Zawistowicz-Adamska: *Granice i horyzonty badań kultury wsi w Polsce*. Warszawa 1976, s. 214.

⁵ Przytoczony cytat jest jednym z wielu głosów traktujących o więzi społecznej i współdziałaniu społecznym jako jednym z przykładów omawianego zjawiska.

⁶ Sądzę, iż podział zaproponowany przez K. Zawistowicz-Adamską – jeden z bardziej ogólnych – stanowi dobrą podstawę do dokonywania głębszych i bardziej szczegółowych analiz tego zagadnienia.

⁷ K. Zawistowicz-Adamska: *Pomoc wzajemna i współdziałanie w kulturach ludowych*. W: „Prace i Materiały Etnograficzne”. T. 8/9. Łódź–Lublin 1950/1951, s. 16.

⁸ Jan P. Dekowski określa to mianem „funkcji usługowej”. Zob. J.P. Dekowski: *Udział i rola społeczności wiejskiej w zwyczajach weselnych Polski środkowej*. W: „Łódzkie Studia Etnograficzne”. T. 14. Łódź 1974, s. 5–54.

⁹ „Urzędnikami weselnymi” nazywam osoby odgrywające określoną rolę podczas wesela i wypełniające obowiązki wynikające z teje roli; są nimi m.in. starosta, starościna, družbowie i druhny.

czasie przejmowali oni obowiązek przynoszenia potraw i napojów, obsługiwali gości weselnych oraz koordynowali całe przedsięwzięcie.

Zaangażowanie osób trzecich równie często wyrażało się w postaci przekazywanych przez nie darów. Wszelkiego typu obdarowywanie przyszłej panny młodej, pana młodego lub – w późniejszych etapach – młodej pary było wyrazem więzi i formą współdziałania najbardziej widoczną. Wspieranie różnego rodzaju środkami materialnymi towarzyszyło wszystkim etapom uroczystości. Najczęściej przynoszono naturalia, które miały posłużyć do przygotowania uczyty weselnej. Produkty przynoszono do domu weselnego osobiście lub – częściej – organizowano kwesty przedślubne, podczas których wręczano dary przyszłej panie młodej. Kolejnym przejawem pomocy było organizowanie składkowych poprawin lub kolejnych dni wesela. W przeszłości szczególnie moment wesela stanowiły oczepiny panny młodej, podczas których miało miejsce obdarowywanie. Składano wówczas dary na potrzeby młodych małżonków¹⁰.

Zaangażowanie ludności wiejskiej przybierało także inne postaci. Często były one reakcją na potrzeby, które rodziły się w konkretnych sytuacjach. Do nich zaliczyć można użyczenie domów i pomieszczeń w zagrodach na potrzeby wesela. W obejściach sąsiadów lub krewnych zostawiano wozy i konie gości przybyłych z dalszych okolic, nierzadko izby w ich domach służyły jako miejsce zabawy weselnej, powszechnie udzielano noclegu uczestnikom wesela. Rodziny państwa młodych mogły również liczyć na pomoc, gdy zabrakło stołów, ław bądź naczyń.

Zaangażowanie społeczności wiejskiej okazywało się szczególnie ważne w przypadku wesela osób ubogich i sierot. Uczestnictwo współmieszkańców wsi było niezbędne podczas organizacji uroczystości. Współmieszkańcy wsi zaopatrywali dom weselny w produkty potrzebne do przygotowania potraw oraz wykonywali różne prace związane z przygotowaniem uroczystości. Pomoc taka mogła być bądź spontanicznym działaniem indywidualnych rodzin, bądź czynnością zorganizowaną ogólnie. W drugim przypadku za organizację odpowiadały osoby pełniące określone funkcje i posiadające autorytet (dziedzic, wójt, rodzice chrzestni).

Cechą charakterystyczną wskazanych przykładów współpracy jest praktyczność. Ich główna funkcja polega na wsparciu w postaci daru / pracy domu weselnego, tak by możliwe było zorganizowanie wesela. Czynności wykonywane przez osoby trzecie na rzecz domu weselnego posiadały znaczenie jasne i łatwo zrozumiałe dla odbiorcy. Ich przesłaniem było również przekazanie czytelnego sygnału akceptacji konkretnej sytuacji oraz sympatii względem rodziny organizującej wesele, przejawiające się w postaci określonych form współpracy.

Zaangażowanie społeczności wiejskiej przybierało również formę, w której wyróżnikiem była funkcja symboliczna wykonywanych czynności, przy jednocze-

¹⁰ Powszechnie przekazywano im pieniądze i naturalia. W literaturze odnotowano także przypadki wręczania płótna oraz dobytku. Jako dar przynoszono również czepek dla młodej mężatki.

snym występowaniu podrzędnej funkcji praktycznej. Do tej grupy można zaliczyć obowiązki wykonywane przez „urzędników weselnych”. Ich obowiązki obejmowały m.in. czynności związane z zapraszaniem na wesele w imieniu pana młodego, dbanie o porządek podczas uczty weselnej, sprawowanie pieczy nad jedzeniem i napojami alkoholowymi podawanymi do stołu, obsługiwanie gości weselnych. Podwójnego charakteru można się doszukiwać także w zadaniach wypełnianych przez drużny: chodzenie z panną młodą w celu zaproszenia gości, uczestnictwo w kweście przedślubnej, przygotowywanie wianków i różgi weselnej. Te same cechy posiadały prace wykonywane przez wybrane starsze kobiety; dotyczy to regionów, gdzie wypiekany jest tzw. *korowaj* – tradycyjne ciasto weselne¹¹. Należy wspomnieć tu również o obowiązkach starościan i innych matron, które dokonując aktu oczeplin, obdarowywały młodą mężatkę czepkami. Analożyczna sytuacja dotyczy zaangażowania dziedzica i jego rodziny. Z wyekscerpowanych materiałów taki charakter mają następujące zachowania: wsparcie materialne, uczestnictwo w przygotowywaniu panny młodej do ślubu oraz wręczanie jej symbolicznych darów, jakimi były czepce.

Tego typu współdziałanie rodzi trudności interpretacyjne. W przypadku czynności, w których na plan pierwszy wylania się wymowa symboliczna, nie jest jednoznaczne, iż zaniknie charakter praktyczny czynności. Bardzo często obie cechy występują obok siebie, jednak cecha symboliczna w tych przypadkach dominuje. Przykładem tegoż może być pomoc w ubieraniu panny młodej do ślubu. Za symbolicznym charakterem tych czynności przemawiają różnego rodzaju wierzenia i zachowania magiczne: sadzanie przyszłej mężatki na dzieży¹² lub na poduszce¹³, przestrzeganie zasady, by w jej stroju nie było węzłów¹⁴ itp. Dobór osób również mógł być podyktowany względami rytualnymi. Na podstawie przeanalizowanych materiałów można wyróżnić dwie grupy osób predestynowanych

¹¹ Proszone o pomoc kobiety nazywano korowajnicami.

¹² Miało to miejsce w Kieleckiem (od Pińczowa, Buska): „Tymczasem Pannę młodą pozostałe drużny ubierają do ślubu, zasadzają na dzieży od chleba, rozplatają warkocze, stroją w kwiaty i wstążki” (O. K o l b e r g: *Dziela wszystkie. Kieleckie*. Cz. 1. T. 18. Kraków 1885, s. 66).

¹³ Zapis taki odnajdujemy m.in. w pracy Aleksandra Oleszczuka dotyczącej obrzędowości weselnej na Podlasiu: „W niedzielę rano przed wyjazdem do ślubu, przychodzą do panny młodej drużny i starsza swachna. Stawiają stołek na środku izby [...]. Na stołek układają poduszkę, żeby panna młoda, po zamążpójściu miała miękkie życie. Na tej poduszce siada panna młoda. Drużny zaczynają ją ubierać do ślubu”. A. O l e s z c z u k: *Ludowe obrzędy weselne na Podlasiu*. W: „Archiwum Etnograficzne”. T. 1. Lublin–Łódź 1951, s. 81–82.

¹⁴ Píše o tym Wiktor Schramm dla okolic Sanoka: „W ubraniu panny młodej nie mogło być żadnego węzełka; musiano tak ją ubrać, aby niczego nie wiązać” (W. S c h r a m m: *Ludowe obrzędy weselne we wsiach doliny Hoczewki i Tarnawki ziemi sanockiej*. W: „Archiwum Etnograficzne”, nr 17. Wrocław 1958, s. 62). W powiecie myślenickim znana była inna forma symboliczna: „Pierwsza drużna i starościana wkładały na nią poszczególne części garderoby w większych odstępach czasu, aby uniknęła zbyt częstych porodów (Wiśniowa, Węglówka, Skomielna Czarna)”. I. S k o w r o n e k: *Zwyczaj i obrzędy rodzinne*. W: *Monografia powiatu myślenickiego*. T. 2: *Kultura ludowa*. Red. R. R e i n f u s s. Kraków 1970, s. 239.

do wykonania tego zadania: pierwszą stanowią kobiety zameżne, starsze, doświadczone – zapewne w ich towarzystwie dziewczyna była zapoznawana z tajnikami życia małżeńskiego, natomiast w skład drugiej grupy wchodziły drużyny, przedstawicielki grupy niezameżnych, z którymi panna młoda żegnała się – był to ostatni moment, kiedy kobietę postrzegano jako pannę. Istnieją jednakże przesłanki, które przemawiają za charakterem praktycznym tego typu współdziałania: po pierwsze, współdziałanie miało miejsce przede wszystkim w przeszłości (o czym świadczy prezentowany niżej materiał), po drugie, pomoc była powszechna w czasach, gdy do ślubu kobiety zakładały tradycyjny strój ludowy. Na niektórych terenach tradycyjny weselny strój ludowy kobiecy był bardzo bogaty, składał się z wielu elementów, toteż ze względów praktycznych pomoc osób trzecich była konieczna¹⁵. Można zauważyć – uwzględniając obie strony tego działania – iż przeważa jego funkcja symboliczna, jednak nie jest to równoznaczne z zarzuceniem / wyparciem / brakiem funkcji praktycznej. Wręcz przeciwnie, strona praktyczna jest obecna, jednak odgrywa rolę drugorzędną. To zepchnięcie na dalszy plan jednej z funkcji przez inną przemawia za dwoistością charakteru tej pomocy.

W taki sam sposób można rozpatrzeć pozostałe przykłady współdziałania należącego do tej grupy. Szersze spojrzenie na współdziałanie społeczne prowadzi do konstatacji, iż zjawisko to bardzo rzadko ma charakter jednoznacznie określony – pojedynczy, a często złożony – binarny, co można ująć w formie tabeli.

Binarność działań, podejmowanych podczas obrzędu weselnego, przejawia się w tym, że zaangażowanie społeczności wiejskiej niemal za każdym razem można rozpatrywać jako działanie symboliczne i praktyczne jednocześnie, ze wskazaniem, w niektórych przypadkach, na przewagę jednego lub drugiego (przez zaznaczenie plusem w kolumnie drugiej lub czwartej).

Tabela 1

Formy i charakter współdziałania w obrzędowości weselnej

Formy współdziałania	Charakter współdziałania		
	symboliczny	dwoisty (binarny)	praktyczny
1	2	3	4
Pomoc osób trzecich przy zapraszaniu gości weselnych	+	+	
Obdarowywanie panny młodej przed weselem		+	+
Przynoszenie produktów spożywczych i/lub potraw przez sąsiadów i krewnych		+	+
Pomoc w przygotowaniu potraw do uczyty weselnej			+

¹⁵ Pośrednio taki wniosek może sugerować także zapis Anieli Chmielińskiej w okolicach Łowicza: „Gdy po rozplecinach rozejdą się goście, pannę młodą ubierają do ślubu [...], mozolna to praca, trwa godzin parę”. A. Chmielińska: *Książacy (Łowiczenie)*. Kraków 1925, s. 92.

cd. tab. 1

Formy współdziałania	Charakter współdziałania		
	symboliczny	dwoisty (binarny)	praktyczny
Pomoc w przygotowaniu tradycyjnego pieczywa weselnego kołacza – <i>korowaja</i>		+	+
Pomoc w pracach związanych z ozdabianiem sali weselnej i domu weselnego			+
Pożyczanie naczyń i mebli			+
Wyplatanie wianka dla panny młodej przez kobiety uczestniczące w weselu	+	+	
Przygotowanie różgi weselnej przez kobiety uczestniczące w weselu	+	+	
Ubieranie panny młodej poza domem rodzinnym	+	+	
Ubieranie panny młodej przez osoby trzecie	+	+	
Wstępowanie uczestników wesela do karczmy po ślubie kościelnym		+	+
Pomoc przy roznoszeniu potraw i obsłudze gości weselnych podczas uczyty		+	+
Udostępnianie pomieszczeń na potrzeby wesela przez sąsiadów i inne osoby niespokrewnione z młodą parą			+
Obdarowywanie panny młodej podczas obrzędu oczepinowego		+	+
Obdarzanie panny młodej czepcami	+	+	
Udział gości weselnych w organizowaniu kolejnych dni wesela i poprawin		+	+
Zaangażowanie dworu w trakcie kolejnych etapów wesela	+	+	
Obdarzanie panny młodej przez uczestników wesela podczas kolejnych etapów uroczystości		+	+

Tendencje i kierunki zmian w obrębie współdziałania

Obrzęd weselny w swych konkretnych przejawach, takich jak pomoc wzajemna podczas kolejnych jego etapów, nie jest i nigdy nie był formą statyczną, przekazywaną z pokolenia na pokolenie w niezmienionej postaci. Porównanie materiałów dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych pozwoliło wyróżnić zmiany, jakim podlegało współdziałanie. Procesy te zmierzały w dwóch kierunkach. Zarówno w przypadku zjawisk, w których dominowała rola symboliczna, jak i tych, które charakteryzowały się znaczeniem praktycznym podejmowanych działań mamy do czynienia ze zmianą oraz zanikiem. W przypadku obu proce-

sów można prześledzić pewne prawidłowości, którym podlegały omawiane formy współdziałania.

W przeszłości obrzęd weselny był wydarzeniem niezwykle ważnym w życiu jednostki. Umożliwiał przejście młodego człowieka z jednej grupy społecznej – w tym przypadku grupy osób stanu wolnego, do drugiej grupy, następnej – osób zamężnych / żonaty. Prawidłowe przeprowadzenie obrzędu, z uwzględnieniem wszystkich norm i tradycji panujących w danej społeczności, gwarantowało akceptację związku przez grupę społeczną. Jednym z warunków prawidłowego przebiegu zaślubin było aktywne uczestnictwo mieszkańców wsi. Zaangażowanie to mogło przybierać postać symboliczną i praktyczną. Zmiany, które w tym przypadku obserwujemy, polegają na malejącym znaczeniu symbolicznej wymowy całego przedsięwzięcia. Powszechne w drugiej połowie XIX wieku współdziałanie symboliczne kilkadziesiąt lat później zaczęło tracić swój sens i uległo zapomnieniu. Wypłatanie różgi i wianka, liczne zabiegi wykonywane przez „korowajnice” w trakcie wypieku ciasta weselnego, ubieranie panny młodej przez wyznaczone do tego celu osoby – były to zajęcia, w których sens symboliczny decydował o potrzebie ich wykonywania. W czasie, gdy zanikał rytualny charakter wesela, coraz bardziej stawało się ono bowiem wydarzeniem ludycznym, działania te traciły rację istnienia.

Przechodzenie od formy symbolicznej do formy ludycznej można zaobserwować także w przypadku obrzędu oczepin. W przeszłości oczepiny odgrywały niezwykle ważną rolę – w ich trakcie dziewczynę oficjalnie włączano do grona kobiet zamężnych. Podczas tego wydarzenia rola uczestników wesela przybierała charakter zarówno symboliczny – kobiety czepiące dziewczynę oraz kobiety obdarowujące czepkami, jak i praktyczny – osoby przeprowadzające składkę „na czepiec” oraz osoby obdarowujące. Współdziałanie o charakterze symbolicznym zostało zarzucone zupełnie, natomiast wybrane elementy działań o charakterze binarnym (symboliczno-praktycznym) – te, które mają zastosowanie praktyczne – przetrwały, zachowane, lecz już w postaci zabawowej. Ludyczny charakter został nadany składce towarzyszącej oczepinom¹⁶, jednocześnie zarzucono cały obrzęd oczepinowy.

Zmiana roli wesela jako wydarzenia obrzędowego angażującego całą społeczność wiejską w uroczystość rodzinną o charakterze zabawowym spowodowała, iż rezygnowano z organizowania go w domu, coraz częściej natomiast zaczęto korzystać z ofert remiz czy restauracji. Pociągnęło to za sobą zarzucenie określonych obowiązków wykonywanych przez „urzędników weselnych” i inne wyznaczone do tego celu osoby. Pomoc okazywana w przeszłości przez współmieszkańców wsi zastąpiono pracą osób wynajętych.

¹⁶ Składka towarzysząca oczepinom została zachowana, prawdopodobnie dlatego, że stanowi ona często istotne wsparcie dla panny młodej. Taką przyczyną pozwoliła utrzymać tę formę z zachowaniem jej charakteru ograniczonego już tylko do pomocy.

Przemiany, które występowały w obrębie współdziałania społecznego w czasie wesela, zachodziły dwutorowo. Rozpatrując współdziałanie o charakterze binarnym, możemy mówić o stopniowym przechodzeniu z form dawniejszych – rytualnych czy symbolicznych, w formy o osłabionym ładunku znaczeniowym, a więc ludyczne, zabawowe. Inaczej zmiany przebiegały w przypadku działań o charakterze praktycznym lub binarnym o przeważającej roli praktycznej. Działania, których zasadniczym znaczeniem było wsparcie rodziny przygotowującej wesele, częściej utrzymywały się w swej niezmienionej formie. Przemiany, które nastąpiły w tym zakresie, spowodowane były przede wszystkim nowymi prądami i modami płynącymi z większych ośrodków miejskich. W tym przypadku zmiana dotyczyła całego obrzędu weselnego, co miało wpływ na zarzucenie współdziałania w tym zakresie.

Zakończenie

W niewątpliwie złożonej strukturze obrzędu weselnego podstawową rolę odgrywa grupa społeczna. Zaangażowanie większej liczby osób decydowało o usankcjonowaniu zawieranego związku i o akceptacji zakładanej rodziny. To również dzięki grupie możliwy stał się sens rytualny podejmowanych działań. Rytuał przejścia traciłby sens, gdyby nie dopuszczono do niego (pośrednio lub bezpośrednio) osób najbliższych i współmieszkańców wsi¹⁷. W sposób niezwykle trafny obrazuje to Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejowiczowa¹⁸ w następującym opisie: „Najdobitniej zaś ważność znaczenia, jaką na wsi zachowały obrzędy, w których **społeczeństwo** udziela młodej parze swego błogosławieństwa, małuje fakt, który miał miejsce pod Radoszkowicami, w pow. wilejskim. Za przykładem panienki ze dworu poszła dziewczyna wiejska, biorąc cichy ślub w cerkwi bez urządzania wesela. Wywołało to w całej wsi wielkie zgorzenie i traktowanie związku jako poniekąd nieważnego, a tym samym zasługującego na potępienie. Młodą parę uważano za skompromitowaną w oczach otoczenia, ponieważ **nie ujawniła ona swego pobrania się wobec społeczeństwa, nie uświęciła go godami, a tym samym nie uzyskała aprobaty ogółu** [wyróżn. – A.D.]”.

Uczestnictwo grupy w czasie zaślubin można rozpatrywać także na poziomie współdziałania. Wstępne analizy różnego rodzaju opisów wesel wskazują na zale-

¹⁷ Na temat rytuału przejścia zob. więcej: A. van Gennep: *Obrzędy przejścia. Systematyczne studium ceremonii*. Warszawa 2006, s. 208.

¹⁸ C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutz-Jędrzejowiczowa: *Ze studiów nad obrzędami weselnymi ludu polskiego*. Cz. 1: *Forma dramatyczna obrzędowości weselnej*. W: *Łańcuch tradycji. Teksty wybrane*. Wybór L. Mróz, A. Zadrożyńska. Warszawa 2005, s. 120.

dwie marginalne znaczenie tych działań. Jednak już bliższe przyjrzenie się wszelkim przejawom pomocy – zarówno materialnej, w postaci darów, jak i w formie działań – otwiera przed obserwatorem całą skalę aspektów roli grupy oraz jej znaczeń podczas wesela. To ukryte znaczenie uczestnictwa społeczności – często przesłonięte gestami i zachowaniami bardziej spektakularnymi, widowiskowymi – w większości stanowi podstawową zasadę zaistnienia obrzędu. Interpretacja współdziałania oraz przemian zachodzących w jego obrębie umożliwia przesłanie funkcji obrzędu weselnego w szerszym kontekście życia społecznego.

**Social cooperation during the wedding ceremony in Poland –
types of help and directions of changes**

S u m m a r y

The article raises the issue of social cooperation during the wedding ceremony in Poland in the second half of the 19th century. In the majority of works devoted to the wedding we come across the analysis in which the authors pay attention to above all the dramatic, ludic, etc. function of the very phenomenon. The participation of the members of the village community in this ceremony was perceived in a very similar way. In the foreground were the ritual, dramatic and folklore role and function. The wedding ceremony is though a series of actions in which participate both individuals and whole groups hidden behind the curtains of the action going on. On a large extent these are the actions thanks to which it is possible to organize the whole ceremony. In this context one should look into social cooperation. The exploration of the hidden and secondary functions of the engagement of the community members in the wedding enriches our knowledge on this ceremony.

Help given by wedding participants took place during each stage. The easiest division of this problem to be suggested is a division from the point of view of a practical or, in the second case, a symbolic nature of the actions undertaken.

The wedding ceremony in its concrete manifestations such as mutual help during its subsequent stages has not been a static form, transmitted from one generation to another in an unchanging form. A comparison of the 19th century and 20th century materials allowed for distinguishing changes cooperation underwent. The very processes went in two directions. Both in the case of phenomena in which the symbolic role was dominant and the ones which were characterized by a practical importance of the actions taken we encounter changes and loss.

The analysis of violence manifestations given at the wedding time shows the observer the whole scale of aspects and meanings of the role of the group at the time of the wedding. This hidden importance of the participation of the community, often densely veiled with gestures and more spectacular behaviours largely constitutes the basic principle of the ceremony. The interpretation of cooperation and changes happening in its area enable the examination of the functions of the wedding ceremony in a wider context of social life.

Gesellschaftliche Betätigung während der Hochzeit in Polen – Hilfemittel und Änderungsrichtungen

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der vorliegende Artikel betrifft eine gesellschaftliche Betätigung bei der Hochzeitszeremonie in Polen in der zweiten Hälfte des 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jhs. In den der Hochzeit gewidmeten Monografien interessieren sich ihre Autoren meistens für dramatische Funktionen und Vergnügungsfunktionen des Hochzeitsfestes. Auf ähnliche Weise wurde die Teilnahme von der Dorfgemeinschaft an dem Brauch betrachtet, sie spielte vor allem eine dramatische, rituelle, mit der Folklore verbundene Rolle. Der Hochzeitsbrauch besteht aber aus mehreren Tätigkeiten, an denen sowohl die einzelnen Menschen, wie auch ganze, hinter den Kulissen der sich abspielenden Handlung versteckte Menschengruppen beteiligt sind. In hohem Maße sind es die der Veranstaltung des Festes dienenden Tätigkeiten. Die Entdeckung der Nebenrollen von den einzelnen Mitgliedern der Dorfgemeinschaft an der Hochzeit könnte unser Wissen über diesen Brauch erweitern.

Die von den Hochzeitsteilnehmern geleistete Hilfe fand in jeder Stufe des Festes statt und hatte entweder praktischen oder symbolischen Charakter.

Sowohl die Hochzeitszeremonie selbst, wie auch die wechselseitige Hilfe dabei hatten keine unveränderte, von Geschlecht zu Geschlecht überlieferte Form. Man hat die vom 19. und 20. Jh. stammenden Quellen verglichen, um die Richtungen von den Änderungen, denen die gesellschaftliche Betätigung an der Hochzeit unterlag, festzustellen. Die Bedeutung von der Betätigung beruht oft auf Gesten und visuellen Effekten, welche die Grundlage des ganzen Brauches darstellen. Die Interpretation der gesellschaftlichen Hilfe bei der Hochzeit lässt die Funktion des Brauches im weiteren Kontext des Gesellschaftslebens untersuchen.